

3. *Методология и методы психолого-педагогического исследования*: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.И.Загвязинский, Р.Атаханов. – 4-е изд. стер. – М.: Издательский центр "Академия", 2007. – 208 с.
4. *Педагогічний словник* / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д.- К.: ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА, 2001.
5. *Подласый И.П.* Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. - М.: Туманит, изд. центр ВЛАДОС, 1999. - Процесс воспитания. - 235 с.
6. *Пригожин А. И.* Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики). — М.: Политиздат, 1989.
7. *Статистика науки и инноваций*: Краткий терминологический словарь / Под ред. Л. М. Гохберга. — М.: ЦИСН, 1996.
8. *Тараева Г.Р.* Компьютер и инновации в музыкальной педагогике. Книга 1: Стратегии и методики. - М.: Издательский дом "Классика-XXI", 2007. - 128с., ил., компакт-диск.

УДК 37.015.31:78

Завалко К.В.

ІННОВАЦІЙНІ КОНЦЕПЦІЇ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

В статье рассматриваются инновационные концепции музыкального воспитания, дается определение инновационной концепции музыкального обучения, рассматриваются инновационные концепции К. Орфа, Э. Жак-Далькроза, З. Кодая, Ш. Сузуки.

Ключевые слова: инновационные концепции музыкального обучения, К. Орф, Э. Жак-Далькроз, З. Кодай, Ш. Сузуки.

У сучасному світі поступово зміщується акцент у розумінні сутності та смислу музичного виховання в бік усвідомлення його не як додаткового та необов'язкового, а як необхідного. Адже музично-творче виховання людини, розвиток її природної музичності – це не лише шлях прилучення до цінностей культури, а і ефективний засіб розвитку найрізноманітніших здібностей людини, шлях до її самореалізації як особистості.

Досягнення ефективності навчання і виховання вимагає врахування досвіду провідних педагогів-музикантів, зокрема, озброєння інноваційними методичними досягненнями. Так, у сучасній світовій музично-педагогічній практиці існує чимало концепцій та підходів до музичного розвитку дитини. Зокрема, широкого розповсюдження набули педагогічні ідеї К. Орфа, З. Кодая, Ж. Даклькроза, Ш. Сузукі та інших. У той же час саме поняття «інноваційна концепція музичного виховання» потребує уточнення, а існуючі на сьогодні інноваційні концепції систематизації та узагальнення. Саме тому метою даної статті є уточнення поняття «інноваційна концепція музичного виховання», а також розгляд тих концепцій, які знайшли широке застосування у світовій музично-педагогічній практиці як інноваційні.

Сучасна ситуація в освіті характеризується існуванням двох основних стратегій організації навчання: традиційної та інноваційної. Як зазначає В. Ляудіс: «Є два напрями розвитку освіти – в дусі традиційного укладу його організації та в дусі інноваційної стратегії, що спирається на врахування реальних змін у характері суспільних вимог до особистості та до ролі особистості в суспільному прогресі» [10, с.14]. Адже загальноновизнаним є факт невідповідності традиційного навчання вимогам, які сучасність висуває до особистості та розвитку її пізнавальних можливостей. Саме інноваційне навчання спрямоване на розвиток особистості за допомогою спеціально організованої системи педагогічних, дидактичних та методичних змін. Зокрема необхідно пам'ятати, що точкою відліку в створенні нової концепції музичного навчання повинна стати ідея самоцінності особистості дитини.

Від початку ХХ сторіччя спостерігається процес урізноманітнення освітніх концепцій, парадигм, моделей, типів і видів освіти. В той же час у науково-педагогічній літературі немає чіткої межі між визначенням таких понять як «парадигма», «концепція», «підхід», нерідко вони ототожнюються та використовуються як синоніми. Аби внести ясність, надамо визначення цих понять. Так, парадигма (з грецьк. *paradigma* – зразок, еталон) – це панівна теорія, покладена в основу вирішення теоретичних і практичних проблем, тоді як концепція є певною точкою зору на досліджувані процеси та явища. Кожна парадигма ґрунтується на певній концепції [12, с. 43], утім втілюються парадигми в конкретних підходах.

Загалом концепція в науці – це система поглядів, що визначають розуміння явищ і процесів, об'єднаних єдиним фундаментальним задумом, провідною ідеєю. В освіті концепція вказує на спосіб побудови системи засобів навчання і виховання на підставі цілісного розуміння сутності цих процесів. У концепції особлива увага приділяється принципам як орієнтирам для розроблення педагогічної діяльності [8, с. 5].

Дидактична концепція (лат. *conceptio* – система поглядів, те чи інше розуміння явищ, процесів) – це система поглядів на процес навчання. Психолого-педагогічні концепції часто називають дидактичними системами. Проте дидактична система – це сукупність елементів, що утворюють єдину цілісну структуру, спрямовану на досягнення цілей навчання. До системи входять: цілі, зміст освіти, дидактичні процеси, форми, методи, засоби, принципи навчання.

Система – це цілісний комплекс елементів, пов'язаних між собою таким чином, що зміна одного з них призводить до зміни інших. До мінімального набору характеристик системи, які визначають системний підхід до об'єкту, що вивчається входять: склад (сукупність елементів, що до неї входять), структура (зв'язок між ними) та функції кожного елемента, його роль та значення у системі. Елемент системи, у свою чергу, може бути системою, що входить у більш широку систему як її частина [6, с. 14].

Велику роль у розумінні наукової сутності систем педагогами відіграли публікації І. Блауберга, В. Садовського та Е. Юдіна. Цими теоретиками підкреслені наступні ознаки систем та відношень між ними:

- система є цілісним комплексом взаємопов'язаних елементів;
- у системі створюється особлива єдність зі середовищем;
- система, що досліджується, є системою більш високого порядку по відношенню до своїх складових, які в свою чергу є системами більш низького порядку [2].

Узагальнюючи положення теорії систем та екстраполюючи їх на педагогіку, можна зробити висновок про те, що освітні системи мають наступні характеристики: відносно стійкий склад, відносно стійку структуру, композицію, функції, розвиток.

Склад системи визначається її елементами, в свою чергу елементи – це мінімальні відносно неподільні одиниці, що входять до системи, необхідні для неї та її складають. Елемент знаходиться з системою у відношенні приналежності. Елементами освітніх систем можуть бути елементи відображених освітніх процесів, системне уявлення щодо засобів, що використовуються в освіті, проекти або моделі одиниць діяльності та взаємодія суб'єктів освіти [5, с.14].

Педагогічна система – це соціально зумовлена цілісність учасників педагогічного процесу, які взаємодіють на засадах співпраці між собою, оточуючим середовищем і його духовними і матеріальними цінностями, спрямована на формування та розвиток особистості [7]. Педагогічною системою є й освітній навчальний заклад, і цілісний педагогічний процес, в якому процес навчання є підсистемою і теж розглядається як система. В свою чергу, навчальне заняття теж є складною системою, виступаючи підсистемою процесу навчання. Сучасні дослідники по-різному подають структуру педагогічної системи (С. Белкін, В. Сквирський, Н. Кузьміна). Але, незважаючи на існуючі відмінності, всі вони містять такі обов'язкові складові, як мета, суб'єкти педагогічного процесу (педагоги та ті, хто навчається) та способи або умови взаємодії між ними.

Система музичного виховання – це багатоскладове за структурою явище. До такої системи входять: діяльність педагога, діяльність дитини, засоби виховання, умови та форми організації музичної діяльності тощо. До розробки системи музичного виховання існують різноманітні підходи у педагогів-музикантів різних країн, що в свою чергу ґрунтуються на різних концепціях, зокрема і інноваційних.

Так, поняття інновація зустрічається дедалі частіше у сучасній науково-педагогічній літературі та має подекуди різне тлумачення. Проаналізувавши визначення поняття «інновація» різними дослідниками, можна виокремити ключові аспекти, з якими згодні більшість вчених:

- інновація – це нові запровадження в певній системі, введення новацій або нововведення;
- не все нове можна вважати інноваційним, а лише те, що має прогресивний зміст, розвиває, вдосконалює систему, тобто сприяє ефективнішій реалізації функцій системи за певних умов відповідно до актуальних суспільних запитів;
- удосконалення може відбуватися за рахунок привнесення у систему нових зв'язків та елементів, на основі оптимізації наявної структури;
- інновації – форма керованого розвитку, вони не з'являються стихійно, а завжди реалізуються цілеспрямовано, мають певний суб'єкт реалізації;
- вони можуть ініціюватися ззовні, а можуть реалізовуватися в середині певної системи [1, с. 20].

Педагогічна інновація – це освітня діяльність, пов'язана з іншим, ніж у масовій практиці та культурній традиції процесом становлення особистості, з іншим поглядом і підходом до освітнього процесу. Нерідко вона визначається як «такий зміст можливих змін педагогічної дійсності, який призводить (при освоєнні інновацій і їх впровадженні) до раніше невідомого стану, результату, що розвиває теорію і практику навчання та виховання» [13].

Таким чином, інноваційна концепція музичного навчання – це інноваційна система поглядів, об'єднана єдиним фундаментальним задумом, що визначає розуміння явищ і процесів музичного навчання та передбачає більш ефективну реалізацію процесу музичного виховання, є основою для розробки системи виховання та конкретних педагогічних технологій. Серед найпоширеніших інноваційних концепцій музичного виховання відмітимо концепції К. Орфа, Е. Жак-Далькроза, З. Кодая, Ш. Сузукі.

Метою музично-педагогічної концепції К. Орфа є виховання особистості дитини та закладення міцного фундаменту її справжньої музичності. Дана концепція – це практичний спосіб виховання і навчання дитини музиці, що заснована на єдності і взаємозв'язку музики, руху й мови. Необхідно зазначити, що вона спрямована, насамперед, на розвиток особистості дитини, підтримання її цілісності, поліпшення контакту з собою і світом. Особливо важливим є те, що розроблений Орфом підхід відтворює етапи розвитку людської культури в цілому, починаючи від найдавніших, традиційних форм і закінчуючи сучасними естетичними формами, що дозволяє дитині пройти цей шлях та присвоїти досягнення культури.

Новаторство концепції Орфа полягає у планомірному використанні в роботі з дітьми так званої "елементарної музики", в основі якої лежить мистецтво імпровізації, а не інтерпретації. Елементарна музика в простій формі може передавати "високе і значне" і не є мистецтвом другого гатунку [11]. Також музично-педагогічна система К. Орфа, зберігаючи функції виконавського мистецтва, посилює роль учня, яка визначається в його активній позиції по відношенню до музики. Активність проявляється через конкретно-практичного способи освоєння музики – гру в оркестрі, колективний спів, створення музики, музично-театралізовані дії тощо.

Інноваційним в концепції К. Орфа є доступність елементарного музикування всім і кожному, адже можливість брати участь у ньому не потребує особливих здібностей та спеціальної освіти і визначається лише бажанням творити музику та спілкуватися. Елементарне музикування це унікальна можливість, що дозволяє:

- розвивати індивідуальність дітей, їх здібність до імпровізації, творчості, уміння фантазувати, бачити і чути навколишній світ по-своєму;
- використовувати гру як провідний метод розвитку музичності;
- проявляти увагу до емоційного світу дітей, їх здібності до співпереживання;
- виховувати навички спілкування і співпраці в групі дітей;
- тренувати різні види уваги, точну і швидку реакцію, уміння слухати, активно сприймати інформацію.

Отже, використання інноваційної концепції К. Орфа дозволить розвинути творчі здібності дітей, гармонізувати процес навчання.

Інноваційність музично-педагогічної концепції Еміля Жак-Далькроза полягає у навчанні дітей музиці та вихованні музичності через розвиток чуттєвого музичного сприймання та чуття ритму. Мета музичного виховання полягає у «одухотворенні тілесних вправ», спонуканні людини до самопізнання, до чітких уявлень щодо власних сил та творчих можливостей, допомозі позбутися фізичних та психологічних комплексів та затисків, знайти радість життя, і все це – завдяки вихованню власного «ритмічного розуму», волі та самоволодіння [3].

Головною особливістю методичних пошуків Е. Жак-Далькроза є створення евритмії, що поєднує музику з рухом. Ритм розглядається ним як провідний чинник виховання, а його відчуття створює умови для формування інших компонентів музикальності дітей та їх художнього смаку. Саме у процесі роботи над рухами під музику розвиваються творчі здібності, почуття прекрасного в мистецтві та оточуючій дійсності, виховується увага, зосередженість, виробляється злагодженість дій у процесі колективної музичної діяльності. Метою навчання, на його думку, повинне бути досягнення гармонії у розвитку моральної, фізичної та інтелектуальної складових особистості.

У системі Жак-Далькроза чітко простежуються три частини: власне ритмічна гімнастика; сольфеджіо та виховання слуху; музично-пластичні імпровізації. Підкреслимо – центральне положення методу Жак-Далькроза – органічне поєднання музики та руху. Кожна щонайменша зміна у музиці (інтонаційна, ладова, динамічна, фактурна) повинна була знайти адекватну зміну у пластиці. Рух людини у просторі повинен був відповідати часовому руху музики. Саме через музично-ритмічне виховання відбувається виховання творчої особистості, розвиток і виховання її почуттів.

Отже, вплив ідей Жак-Далькроза на розвиток музичного виховання як дітей так і дорослих був дуже великий, він продовжує таким залишатися до тепер. Елементи його системи присутні у всіх сучасних спробах побудувати навіть найпростіший метод ритмопластики для дітей та дорослих. У навчальних планах багатьох консерваторій світу є спеціальні курси імпровізаційної ритмічної гімнастики за його методом, які вважаються необхідними для формування повноцінного музиканта.

Гуманістичними ідеями пронизана музично-виховна концепція угорського композитора, фольклориста і педагога Золтана Кодая. Інноваційність даної концепції полягає у переконанні, що основою музичної освіти та культури нації є народна музика, пісня, яка в доступній формі передає дітям високохудожні культурні та мистецькі цінності. Дотримуючись такої точки зору, головним видом музичних занять у школі повинен бути хоровий спів, якому З. Кодай надавав визначального й універсального значення. В той же час, співацька діяльність поєднувалась у нього з різноманітними рухами, рівномірною ходою, плесканням у долоні, ритмічним супроводом, іграми тощо.

На думку З. Кодая, кінцева мета, до якої має спрямовуватися музичне виховання, – разом з учнем проникати у душу музики, прагнути у такий спосіб, щоб і музика проникла у душу учня. Система музичного виховання З. Кодая передбачає багато музичних прийомів щодо організації творчої діяльності дітей, зокрема, імпровізації, відтворення та сприймання музики. Її головна мета – закласти основи музичної освіченості учнів, розвинути в них чутливість до рідної мови, оснастити необхідними для хорового співу знаннями та навичками, викликати інтерес до домашнього музикування.

Визначального й універсального значення З. Кодай надавав хоровому співу: по-перше, хоровий спів мав забезпечити виховання музичного слуху, музичної сприйнятливості, музичних уявлень у процесі музичної діяльності; по-друге, людський голос, цей найдоступніший і найкращий "інструмент", мав включити усіх учнів до активного музичного життя. Щоб полегшити і прискорити процес розвитку музичного здібностей та оволодіння нотною грамотою, педагог на всіх сходах навчання рекомендував метод відносної (ладової) сольмізації та використання ручних знаків.

Необхідно зазначити, що концепція Золтана Кодая не лише набула широкого розповсюдження у сучасній музичній практиці, а й отримала подальший розвиток. Отже підкреслимо, що для педагогічної концепції З. Кодая, орієнтованої на масове музичне виховання, характерними рисами є: розвиток співацько-хорових традицій європейської музичної педагогіки, прагнення до розширення музичної грамотності дітей та акцент на національну інтонаційно-ладову і метро-ритмічну основи.

Світове визнання має концепція і філософія раннього музичного розвитку Шинічі Сузукі, яка отримала широке застосування в процесі навчання маленьких дітей гри на музичних інструментах. Японський педагог і філософ, вчитель скрипки Ш. Сузукі став засновником навчальної методики «Сузукі» [15] та довів, що сприятливе середовище та дотримання певних умов дозволяють розвивати здібності дитини не лише до вивчення мови, а й до музики. Необхідно зазначити, що Сузукі не заперечував факторів спадковості, але все-таки він був переконаний, що будь-яка дитина може досягти майстерності, пристосовуючись до зовнішніх стимулів. Саме тому, впровадження методу Сузукі потребує дотримання двох важливих умов:

- занурення дитини у музику, для того щоб вона щодня чула ті мелодії, які пізніше стануть частиною її самої, тобто створення музичного середовища;
- навчання батьків разом з дитиною, оскільки вони є найкращими вчителями для неї. Батьки повинні самі вміти грати на музичному інструменті, а також розуміти, які труднощі пов'язані з грою на ньому.

Аналізуючи концепцію Ш. Сузукі, можна виокремити такі основні елементи, дотримання яких забезпечує оволодіння грою на музичному інструменті в ранньому віці, а саме: прослуховування музики; мотивація до навчання; систематичне повторення музичного матеріалу; поетапне освоєння ігрових дій; розвиток музичної пам'яті; використання відповідного репертуару; участь батьків; любов і повага один до одного.

Слід зазначити, що методика Сузукі була започаткована як скрипкова, проте у подальшому її почали застосовувати і для навчання гри на інших музичних інструментах, наприклад, віолончелі, фортепіано. Так, для кожного інструменту підібраний репертуар, за допомогою якого можна послідовно розвивати як музичність дитини, так і оволодівати технічними навичками.

Отже, інноваційна концепція музичного навчання – це інноваційна система поглядів, об'єднана єдиним фундаментальним задумом, що визначає розуміння явищ і процесів музичного навчання та передбачає більш ефективну реалізацію процесу музичного виховання, є основою для розробки системи виховання та конкретних педагогічних технологій. Саме такими ознаками володіють концепції Е. Жак-Далькроза, К. Орфа, З. Кодая та Ш. Сузукі.

Розглянуті концепції мають як спільні підходи до питань музичного виховання, так і відмінність у виборі шляхів і засобів навчання. Спільним для розглянутих інноваційних концепцій є прагнення засобами музики вплинути на духовний світ дитини, сприяти гармонійному розвитку особистості, вихованню емоційної чутливості та музичних здібностей, засвоєнню музики як специфічної мови людського спілкування. Автори концепцій музичного навчання переконані, що виховання музичності неможливе поза музичним сприйманням, а навчання гри на музичному інструменті та співу по нотах повинен передувати досвід живого спілкування з музикою. Відмінність підходів у музичному вихованні полягає у виборі різних провідних видів музичної діяльності. У К. Орфа – елементарне музикування на дитячих музичних інструментах, у Е. Жак-Далькроза – це ритмічний рух, у З. Кодая – хоровий спів, у Ш. Сузукі – гра на музичному інструменті.

Зрозуміло, що жодна з розглянутих інноваційних концепцій не може бути механічно використана у сучасних національних школах як цілісна система. Українська музична педагогіка має свої принципові засади, спирається передусім на досягнення національної культури, усталені виховні традиції, досвід музикування, навчальні пріоритети тощо. Проте ґрунтовне знання розглянутих музичних концепцій необхідне, оскільки в кожній з них творчий музикант-педагог зможе знайти багато корисних практичних методів і прийомів музичного навчання і виховання учнів, що дозволить йому розкрити власні методичні підходи до музичного навчання дітей.

Література:

1. **Артюшина М.В.** Психологічні та педагогічні основи підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності: монографія / М.В. Артюшина. – К. КНЕУ, 2009.
2. **Блауберг И.В.** Философский принцип системности и системный подход / И.В. Блауберг, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин // Вопросы философии. – 1978. – №8. – С. 39-53.
3. **Жак-Далькроз Э.** Ритм. – М.: Классика-XXI, 2008.
4. **Кодай З.** Избранные статьи. – М., 1983.
5. **Котлярова И.О.** Инновационные образовательные системы // Вестник Южно-Уральского гос. ун-та. Серия: Образование, здравоохранение, физическая культура, –№13 – 2008. – С.12-23.
6. **Краевский В.В.** Дидактика и методика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.В. Краевский, А.В. Хуторской. – М.: Издательский центр «Академия», 2008.
7. **Кузьмина Н.В.** Методы системного исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. – Л.: ЛГУ, 1980.
8. **Кульневич С.В.** Педагогика личности от концепций до технологий / С.В. Кульневич. – Ростов н/Д: «Учитель», 2001.
9. **Куц В., Фролкин В.** Предмет «Ритмика» в музыкальном воспитании (к истории и теории) // Художественное воспитание подрастающего поколения: проблемы и перспективы. – Новосибирск, 1998.
10. **Ляудис В.Я.** Принципы психолого-педагогического проектирования инновационного обучения в школе // Инновационное обучение: стратегия и практика. М., 1994. – С. 13-32.
11. **Музыкальное воспитание в Венгрии** / Ред.-сост. Л. Баренбойм. – М., 1983.
12. **Фокин Ю.Г.** Преподавание и воспитание в высшей школе: методология, цели и содержание, творчество: учеб. пособие / Ю.Г. Фокин. – М.: Издательский центр «Академия», 2002.
13. **Юсуфбекова Н.Р.** Общие основы педагогической инноватики: опыт разработки теории инновационных процессов в образовании. М.: 1991.
14. **Frazee J.** Orff Schulwerk today: nurturing musical expression and understanding, 2006.
15. **Suzuki Concept:** An Introduction to a Successful Method for Early Music Education. Editor E. Mills. Diablo Press, 1973.

УДК 37.091.12.001.3-051:78.035(4)

Мельник О.П.

МУЗИЧНЕ ПРОСВІТНИЦТВО ЯК СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩА СКЛАДОВА РОБОТИ ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

Автор статті затрагує питання про музичне просвітництво як соціально значущу складову роботи викладачів-музикантів.

Ключевые слова: музыкальное просветительство, музыкально-просветительская деятельность, пропаганда.